

Albin Głowacki

O polskich zesłańcach na Syberii w XIX–XX w. : sprawozdanie z konferencji naukowej pt. "Problemy rosyjsko-polskiej historii i dialog kultur", Szuszenskoje 5–6 września 2013 r.

Przegląd Nauk Historycznych 13/1, 297-308

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRONIKA NAUKOWA

**O polskich zesłańcach na Syberii w XIX–XX w.
Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. Pro-
blemy rosyjsko-polskiej historii i dialog kultur,
Szuszenskoje 5–6 września 2013 r.**

W dniach 5–6 września 2013 r. w osadzie Szuszenskoje w Kraju Krasnojarskim na południu Syberii odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa z okazji 150-lecia wybuchu Powstania Styczniowego oraz 20-lecia odrodzenia ruchu polonijnego na Syberii. Nosila tytuł: „Problemy rosyjsko-polskiej historii i dialog kultur”. Była poświęcona pamięci polskich zesłańców i ich potomków oraz ich roli w życiu miejscowych społeczności.

Organizatorami konferencji byli: Kongres Polaków w Rosji, Konsulat Generalny RP w Irkucku, Państwowe Historyczno-Etnograficzne Muzeum-Rezerwat „Szuszenskoje”¹ oraz organizacje polonijne z Abakanu, Krasnojarska, Minusińska i Szuszenskoje.

¹ W Szuszenskoje (Kraj Krasnojarski) w latach 1897–1900 odbywał zsyłkę Włodzimierz Iljicz Uljanow (ps. Lenin) – późniejszy przywódca rewolucji bolszewickiej i państwa radzieckiego. Po jego śmierci (1924 r.) zdecydowano uwiecznić pamięć o jego pobycie. Wykupiono tu dwa domy, w których kolejno mieszkał na zesłaniu, a następnie (1930 r.) utworzono muzeum. Natomiast na 100-lecie urodzin Lenina zbudowano tu Muzeum-Rezerwat „Syberyjska zsyłka W.I. Lenina” – swego rodzaju ideologiczne centrum Kraju Krasnojarskiego. W pobliżu osady powstało także lotnisko. Muzeum otwarto 12 kwietnia 1970 r. Po rozpadzie ZSRR placówka ta radykalnie zmieniła swój charakter – w 1993 r. przekształcono ją w Historyczno-Etnograficzne Muzeum-Rezerwat „Szuszenskoje”. Na powierzchni ponad 16 ha funkcjonuje tu pod gołym niebem unikalny skansen architektoniczno-etnograficzny, w którym w 29 domach prezentuje się działalność gospodarczą, warunki bytowe, życie społeczne i kulturę duchową syberyjskiego chłopstwa (ludzi bogatych i biednych) z przełomu XIX/XX w. Rocznie odwiedza go ponad 240 tys. osób – gości z Rosji i z zagranicy. Obok skansenu od 2011 r. istnieje kompleks „Nowa Wioska” z komfortowymi warunkami hotelowymi dla turystów, www.shus.ru/histmus (dostęp: 5 XI 2013).

Inicjatorem i główną siłą napędową tego przedsięwzięcia był dr Sergiusz Leończyk – prezes Komisji Propagandowej Federalnej Polskiej Autonomii Narodowo-Kulturalnej „Kongres Polaków w Rosji” i zarazem prezes Zarządu „Polonii” Republiki Chakasji. Konferencja stanowiła jeden z wielu punktów bogatego programu „Dni Kultury Polskiej”, trwających od 30 sierpnia do 29 września 2013 r.

Uczestnicy konferencji zostali zakwaterowani w hotelowej części nieopodal Historyczno-Etnograficznego Muzeum-Rezerwatu „Szuszenskoje”. Obrady toczyły się w sali audiowizualnej tegoż Muzeum. Wzięli w nich udział uczeni, potomkowie polskich zesłańców oraz przedstawiciele organizacji społecznych Polski, Białorusi, Chakasji (Abakanu), Krasnojarska, Lesosybirskaja, Szuszenskoje i Gorno-Altajskaja.

5 września uroczystego otwarcia konferencji dokonała dyrektorka Muzeum – Galina Aleksiejewna Bugajewa. Wyraziła wdzięczność polonijnym organizatorom za taki właśnie wybór miejsca obrad, gdyż w gminie Szuszenskoje odbywało zsyłkę ponad 300 powstańców 1863–1864 r. Poinformowała, że pracownicy jej placówki mają znaczący wkład w badanie losów polskich zesłańców na Syberii, że chronią pamięć o nich i dokumentują ich historię, angażując do tego potomków – Polaków i Rosjan.

Doktor Sergiusz Leończyk potwierdził, że to właśnie w Szuszenskoje po raz pierwszy na Syberii podjęto systematyczne badania nad losami polskich zesłańców popowstaniowych. Dlatego w roku obchodów jubileuszu wybuchu powstania 1863 r. spotkanie w tym miejscu ma charakter symboliczny. Za udział w narodowym zrywie zesłano na Syberię 19 tys. Polaków. Dobrowolnie wyjechały z nimi także rodziny. Witając wszystkich obecnych, dr Leończyk poinformował, że wśród przybyłych na konferencję są zesłańcy z okresu ostatniej wojny światowej, a także potomkowie zesłańców popowstaniowych i badacze tej problematyki. Zapowiedział, że owocem obrad będzie publikacja książkowa.

Jako pierwsza referentka wystąpiła Grażyna Orłowska-Sondej – dziennikarka Ośrodka TVP Wrocław. Jej wypowiedź nosiła tytuł: *Mogile pradiada ocal od zapomnienia. Kresowy projekt upamiętnienia losów Polaków na Wschodzie*. Poinformowała, że wspólnie z Urzędem Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego, Kuratorium Oświaty i Prezydentem Wrocławia, a pod patronatem medialnym Ośrodka Telewizji Polskiej we Wrocławiu zainicjowała szeroko zakrojony projekt ratowania zdewastowanych, zapomnianych polskich nekropolii za wschodnią granicą Rzeczypospolitej Polskiej.

Celem wychowawczym tej akcji stało się krzewienie wśród młodych Polaków patriotyzmu, czemu bardzo dobrze służy poznawanie historii dawnych ziem wschodnich II RP, losów rodzin polskich oraz odnawianie tam polskich cmentarzy. Polskie dzieci (uczniowie) wyjeżdżają w okresie wakacyjnym na byłe kresy wschodnie RP, by tam porządkować, restaurować (ratować) zaniedbane mogiły rodaków, których rodziny musiały wyjechać swego czasu do Polski. W lipcu 2013 r. 700 dzieci porządkowało 52 cmentarze na Ukrainie. Akcję tę same sfinansowały, zbierając na ten cel w szkołach datki w wysokości 1 zł (150 tys. zł). Ich wyjazdom towarzyszy ekipa telewizyjna, przygotowująca reportaże emitowane w specjalnym programie „Studio Wschód”. Dotychczas poszukiwała ona polskich śladów na kresach RP ponad 220 razy, z czego powstało ponad 700 audycji. Dziennikarze byli już także na Syberii – w Abakanie i Minusińsku, dokumentując losy polskich sierot – zesłańców z okresu II wojny światowej. Interesują się także potomkami polskich zesłańców wieku XIX, czego świadectwem była wizyta w polskiej wsi na Syberii – w Aleksandrowce.

Kolejnym mówcą był Bolesław Włodarczyk – wiceprzewodniczący Zarządu Głównego Związku Sybiraków III RP. Kiedy po raz pierwszy po powrocie ze zsyłki znów znalazł się na Syberii (2000 r.), zapragnął poznać miejsce zesłania i śmierci swoich rodziców (*Tajszetlag* w obwodzie irkuckim), odwiedził też były sierociniec w Małej Minusie, w którym przebywał od 1943 r. Ze wzruszeniem opowiedział o swoich losach zesłańczych. Deportowany 10 lutego 1940 r. z Brześcia jako syn leśniczego, trafił do osady Kwitok w *Tajszetlagu*. Osierocony tam w wieku trzech lat, został umieszczony wraz z siostrą w Polskim Domu Dziecka w Małej Minusie (Kraj Krasnojarski). Po powrocie do Polski w 1946 r. znalazł się w Malborku, gdzie w Domu Dziecka przebywał do 18. roku życia.

Profesor Walentyna Nikołajewna Tugużekowa (dyrektorka Chakaskiego Naukowo-Badawczego Instytutu Języka, Literatury i Historii w Abakanie) przedstawiła referat pt. *Górnicy-Kyzłasowy w historii Chakasji*². Poświęciła go omówieniu roli Polaków nad Jenisejem, ze szczególnym uwypukleniem wkładu członków wspomnianej rodziny w kulturalny rozwój i historię Chakasji. Zwróciła

² Informacja historiograficzna o publikacjach na temat rodu Górnickich-Kyzłasowych m.in. w tekście: А.Ю. Чернышева, *Роль рода Гурницких в становлении хакаской интеллигенции*, [w:] *Польская интеллигенция в Сибири XIX–XX вв.*, Красноярск 2007, s. 140–143.

uwagę na fakt, że Nikołaj Fiodorowicz Katanow (1862–1922)³ jest pierwszym dorewolucyjnym (sprzed 1917 r.) profesorem Chakasem, natomiast Leonid Romanowicz Kyzłasow (1924–2007) – pierwszym w Chakasji profesorem z okresu radzieckiego, znanym na całym świecie archeologiem. Przypomniała, że w ramach kolonizacji Syberii przez Rosję, w 1707 r. Chakasja weszła w skład imperium Romanowych (księstwo tuwińskie). Wśród pierwszych Polaków, którzy tu przybyli, znaleźli się przedstawiciele kozactwa Rzeczypospolitej, wykorzystywani do „oswajania” nowego terytorium. Z biegiem lat liczba Polaków w guberni jensejskiej rosła, zwłaszcza w XIX w., kiedy to trafili tu pierwsi polityczni zesłańcy polscy. Najlichniesza ich grupa dotarła po Powstaniu Styczniowym (3719 osób w guberni jensejskiej, z czego 1026 osób w okręgu minusińskim). Spis ludności z 1897 r. ujawnił już 5941 osób wyznania rzymskokatolickiego w guberni jensejskiej.

Referentka skupiła uwagę na prześledzeniu losów i karier zawodowych polskiej rodziny Górnickich. Rozpoczęła ten wątek od przypomnienia postaci Dominika Górnickiego, prawnika, który w 1884 r. został zesłany na Syberię za „polityczną nieprawomyślność”. W 1898 r. dobrowolnie dotarł do niego z Warszawy 17-letni syn Witold (urodzony w powiecie koneckim w radomskiej guberni). Kiedy w 1922 r. jego ojciec wyjechał do Polski, on (ożeniony z Chakaską) pozostał. Miał siedmioro dzieci. Choć z zawodu był robotnikiem (kamieniarzem), w końcu życia stał się też znanym chakaskim pisarzem, grał na wielu instrumentach. Zmarł w 1947 r. Starsza córka Witolda – Krystyna wyszła w 1923 r. za mąż za Chakasa Romana Kyzłasowa (represjonowany w 1937 r., następnie rozstrzelany). Ukończyła dwa fakultety. Przedwcześnie zmarła w 1942 r. (miała zaledwie 40 lat). Spośród innych potomków rodu referentka scharakteryzowała tak znakomite postaci, jak: prof. Leonid Romanowicz Kyzłasow (wybitny rosyjski wschodoznawca, ceniony archeolog, który poświęcił życie badaniu m.in. starożytnych i średniowiecznych dziejów Chakasji), jego siostra – Klara Romanowna Kyzłasowa (lekarz-położnik, aktywistka Polonii i Memoriału), jej brat – Jewgienij (inżynier budowlany; zmarł w 2012 r.). Podsumowując ich dokonania, referentka zadała pytanie, co pozost-

³ Więcej o nim por. m.in.: P.M. Валеев, В.Н. Тугужекова, *Профессор Н.Ф. Катанов и его вклад в изучение этнографии и фольклора народов Центральной Азии*, www.tuva.asia/journal/issue_9/3062-valeev-tuguzhekova.html (dostęp: 8 XI 2013).

stawili po sobie na Syberii? I odpowiedziała, że odegrali bardzo istotną rolę w kształtowaniu się miejscowej inteligencji, uczestnicząc aktywnie w działalności naukowej, kulturalnej, oświatowej i w ruchu spółdzielczym.

Tatiana Michajłowna Kikiłowa z Muzeum w Szuszenskoje – prawnuczka uczestnika Powstania Styczniowego – wygłosiła referat na temat: *Karty biografii polskich zesłańców Tomasza Przędzieckiego i Ludwika Lisowskiego*. Na podstawie dorobku polskiej historiografii oraz wykorzystując zasoby archiwów w Minusińsku i Krasnojarsku, szczegółowo omówiła zesłańcze losy obu tych postaci. Dokładnie prześledziła zarówno ich zawodowe kariery, jak i życie rodzinne.

W przerwie obrad uczestnicy konferencji udali się na uroczyste otwarcie okolicznościowej wystawy *Polska karta w historii Syberii*. Przygotowały ją potomkinie polskich zesłańców – Tatiana M. Kikiłowa i Natalia N. Skorobogatowa, pracujące w miejscowym Historyczno-Etnograficznym Muzeum-Rezerwacie „Szuszenskoje”. Koncepcja plastyczna i realizacja wystawy to zasługa M. Ju Kurtigieszewa.

Ekspozycja jest poświęcona 150-leciu Powstania Styczniowego, a dokładniej: ponad 300 powstańcom-Polakom zesłanym do szuszeńskiej gminy w jensejskiej guberni. Ogółem spośród 18 606 syberyjskich zesłańców w wymienionej guberni odbywało zsyłkę 3719 osób (prawie 20%). Wystawę umieszczono w jednym z zabytkowych domów (nr 20) w skansenie. Ekspozyty pochodzą głównie ze zbiorów własnych (odpowiednia kolekcja liczy prawie 200 przedmiotów przekazanych przez potomków zesłańców), gromadzonych od początku istnienia Muzeum (1930 r.). Ponadto wypożyczono je z Minusińskiego Regionalnego Muzeum Krajoznawczego im. N.M. Martjanowa (m.in. zabytkowe książki) oraz z Archiwum Miasta Minusińska. Wystawę uroczystie otworzyła dyrektorka Muzeum, a zwiedzających oprowadziła T.M. Kikiłowa – starszy pracownik naukowy Działu Naukowo-Ekspozycyjnego, prawnuczka polskiego zesłańca. Do oglądania na planszach i w gablotach umieszczono bardzo dużo ciekawego i różnorodnego materiału o Polakach (m.in. fotografie, listy, dokumenty archiwalne, książki, naczynia i sztucce, wykonane na ziemiach polskich, przedmioty kultu religijnego).

Podczas otwarcia wystawy zaprezentowano też folder⁴ i wyjątkowo solidnie opracowany, bogato ilustrowany *Zbiorczy katalog*

⁴ *Выставка «Польская страница в истории Сибири». 150-летию Январского восстания 1863 года в Польше* [Шушенское 2013].

*naukowy przedmiotów materialnej i duchowej kultury polskiego narodu ze zbiorów Historyczno-Etnograficznego Muzeum „Szuszenskoje”*⁵. Liczy on 88 stron formatu A-4. To wręcz unikalne wydawnictwo, przygotowane specjalnie z okazji 150-lecia Powstania Styczniowego, jest poświęcone polskim zesłańcom. Opublikowane w nim opisy katalogowe dotyczą kolejno: przedmiotów życia codziennego Polaków na Syberii (wyprodukowanych nie tylko na ziemiach polskich); obiektów kultu (np. modlitewniki w języku polskim, różańce, obrazy święte); artystycznych pocztówek, reprodukcji i książek polskich autorów. Odrębna część katalogu zawiera cenne archiwalne ustalenia – wykaz 301 Polaków zesłanych do gminy Szuszenskoje w jenijskiej guberni oraz opisy dokumentów policji i władz administracyjnych, które dotyczą pobytu tychże zesłańców. O niektórych z nich i o ich rodzinach znajdujemy w katalogu dokładniejsze informacje. Chodzi tutaj o następujące osoby: Stanisława Napierkowskiego, Jakowa Kajrewicza, Ju. Malanowskiego, Iwana Łobeckiego, Iwana Wyganowskiego, Karola Gizbert-Studnickiego, Gleba Krzyżanowskiego czy łodzianina Jana Promińskiego. Ponadto poznajemy biografie Hipolita Korsaka, Stanisława i Juliana Napierkowskich, Józefa Bruszewskiego i jego dzieci, rodziny Juliana Malanowskiego, rodziny Jakowa Kajrewicza, rodziny Iwana Łobeckiego, rodziny Wincentego Mienżyckiego. Odrębne noty dotyczą prof. Władysława Gizbert-Studnickiego, Jana Promińskiego i jego rodziny, Iwana Krafty i jego potomków, Marii i Pawła Kosowanowych, Gleba Krzyżanowskiego i Dominika Przygodzkiego. Informacje o nich kompetentnie opracowali i naukowo zredagowali aktywiści Polonii syberyjskiej – dr Sergiusz Leończyk i Natalia N. Skorobogatowa. Unikalnym uzupełnieniem tekstu są wydobyte z archiwów państwowych i rodzinnych, bardzo dobrze zachowane, fotografie omawianych postaci i muzealnych eksponatów.

W sumie ekspozycja muzealna i związane z nią wydawnictwa są przykładem wzorowej, wieloletniej, zespołowej pracy historyczno-wystawienniczej, dzięki której do obiegu naukowego został włączony nowy i ważny materiał poznawczy. Zarazem udało się ukazać w szerokiej panoramie historię polskiej zsyłki w okręgu minusiń-

⁵ *Сводный научный каталог предметов материальной и духовной культуры польского народа из фондов историко-этнографического музея „Шушенское”. Информационно-справочное издание, посвящённое 150-летию Январского восстания в Польше 1863–1864 гг., Шушенское 2013.*

skim i utrwalić niekwestionowany wkład Polaków w socjokulturalny, społeczno-polityczny i ekonomiczny rozwój tego regionu.

Warto nadmienić, że katalog wystawy ukazał się w języku rosyjskim (nakład 100 egz.) przy finansowym wsparciu Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, które współuczestniczyło również w przygotowaniu ekspozycji.

Na zakończenie zwiedzania wystawy dr Leończyk podziękował zespołowi pracowników Muzeum (wielu z nich to potomkowie zesłańców) za dogłębne zbadanie problematyki „polskiej zsyłki”.

Po powrocie uczestników konferencji na salę obrad swój referat przedstawiła doc. dr Tatiana Giennadjewna Niedzieluk z Abakanu. Nosił on tytuł: *Muzyczne tradycje w syberyjskich katolickich parafiach (przełom XIX–XX wieków)*. Dotyczył on problematyki nauczania muzyki w wielonarodowej szkole parafialnej oraz roli muzyki (na przykładzie m.in. jej polskich twórców) w zbliżaniu ludzi.

Kolejny mówca – Wojciech Korwin-Kossakowski (Warszawa) – wygłosił referat na temat: *Ryszard Korwin-Kossakowski naukowiec-konstruktor, Polak, lojalny obywatel Cesarstwa Rosyjskiego, później ZSRR*. Omówił drogę życiową swego pradziadka, urodzonego w 1877 r. w Mitawie (Jelgawie) na Łotwie. Okazał się on pracownikiem bardzo zasłużonym dla marynarki wojennej i przemysłu zbrojeniowego. Był konstruktorem m.in. torped oraz organizatorem Wydziału Uzbrojenia w Wyższej Szkole Morskiej. Jednakże mimo zasług, w okresie władzy radzieckiej dwukrotnie aresztowano go i skazano. W 1930 r. otrzymał wyrok 10 lat łagru z artykułu 58. Kodeksu Karnego RFSRR, ale po dwóch latach został zwolniony. Nadal projektował modele torped, jednakże w 1937 r. znów go aresztowano. Mimo że w śledztwie trzymał się dzielnie i konsekwentnie zaprzeczał oskarżeniom, otrzymał wyrok śmierci i tego samego dnia rozstrzelano go (28 sierpnia). Taki los spotkał też jego siostrę. Oboje zostali zrehabilitowani w 1957 r.

Zdecydowanie „łżejszą” tematykę podjął doc. dr Anatolij Nikiforowicz Karpow (Lesosybirski Instytut Pedagogiczny, filia Syberyjskiego Federalnego Uniwersytetu, Lesosybirsk). Tytuł jego referatu brzmiał: *Polonez nad brzegami Jenisieja (Z historii zsyłki polskich powstańców lat 1863–1864 w guberni jenisejskiej)*. Na podstawie materiałów źródłowych (głównie policyjnych) z Jenisejskiego Archiwum Rejonowego, które dotyczyły pobytu polskich zesłańców popowstaniowych, Autor przedstawił ich portret zbiorowy. Przeanalizował ich pochodzenie społeczne, wiek, wykształcenie i zawód (byli m.in. rzemieślnikami, ogrodnikami, nauczycielami, lekarza-

mi). Wypowiedź swoją ilustrował konkretnymi przykładami losów wybranych osób i całych rodzin. W podsumowaniu podkreślił pozytywny wpływ zesłańców na miejscową ludność oraz ich znaczący wkład w cywilizowanie i rozwój miasta Jenisejska⁶.

Doktor Radosław S. Czarnecki (Wrocław) wystąpił z referatem *Dzieje rodu Czarneckich i jego syberyjski epizod*. Mówił o swoim pradziadku Rafale, zesłanym po Powstaniu Styczniowym na południową Syberię. Antenat referenta pracował tam m.in. w zakładach metalurgicznych w Abazie (Chakasja).

Autor wystąpienia przekazał do zbiorów Muzeum w Szuszenskoje zdjęcia swego pradziadka, który – po ułaskawieniu w latach 70. XIX w. przez cara – mógł wreszcie wyjechać do europejskiej części Rosji. Osiadł w Czernihowie.

Natalia Nikołajewna Skorobatowa (Historyczno-Etnograficzne Muzeum-Rezerwat „Szuszenskoje”) podzieliła się swoimi przemyśleniami na temat: *Katalog muzealny jako źródło do historii polskiej zsyłki do okręgu minusińskiego guberni jenisejskiej*. Przypomniała, że poszukiwanie materiałów na potrzeby nowej ekspozycji muzealnej w Szuszenskoje (na 100-lecie urodzin W. Lenina) zaczęło się już w 1968 r. Wtedy to bowiem zapadła decyzja władz partyjnych w sprawie organizacji nowego muzeum w miejscu zsyłki Lenina. Dzięki temu do obiegu naukowego i wystawienniczego trafiło szereg nieznanych szerzej, rzadkich materiałów archiwalnych, muzealiów i zabytków ikonograficznych, dotyczących polskich zesłańców w omawianym okręgu. Pozyskano je w wyniku kwerend archiwalnych w Moskwie, Sankt Petersburgu, Irkucku, Krasnojarsku i Minusińsku, a także w drodze zakupów w antykwariatach i w formie darów od osób prywatnych. Nabytki te zawierają bogaty materiał źródłowy z dziedziny statystyki, prawodawstwa, gospodarki, kultury duchowej, religii. Obrazują różnorodne aspekty życia zesłańców (zawodowego, społecznego, politycznego, kulturalnego, oświatowego) i specyfikę ich integracji z miejscową społecznością.

Referentka poinformowała też o tych zasobach Muzeum, które nie zostały zamieszczone w katalogu i na okolicznościowej wystawie (wykazy zesłańców, cyrkularze, korespondencja, materiały po-

⁶ Problematyka ta poruszona została już wcześniej w artykule A.N. Karpowa i I.A. Sławkińy pt. *Polonez na brzegach Jeniseju. Z historii syberyjskiej zsyłki polskich powstańców 1863 roku do guberni jenisejskiej*, „Arcana” 2012, nr 3, s. 183–199.

licyjne z inwigilacji polskich zesłańców; przedmioty codziennego użytku, wspomnienia).

W krótkiej dyskusji na zakończenie pierwszego dnia konferencji⁷ doc. Anatolij N. Karpow zapytał o plany i perspektywy działalności syberyjskiej Polonii, na co odpowiedział dr S. Leończyk.

Obrady wznowiono 6 września 2013 r. Pierwszą referentką była doc. dr Tatiana Andriejewna Szczerbakowa (Gorno-Altajsk – Republika Altaju). Mówiła na temat: *Polski „ślad” w historii Gornogo Altaja*. Przypomniała krótko historię „oswajania” Altaju przez Rosję i losy Polaków na tym terenie. Podkreśliła rolę współczesnej Polonii w poszukiwaniu materiałów archiwalnych na temat masowych represji stalinowskich wobec tamtejszych Polaków w okresie międzywojennym. Ustaliła, że trzytomowa księga pamięci ofiar represji politycznych⁸ zawiera nazwiska 72 Polaków.

Kolejna fala represji była związana z deportacją w głąb ZSRR obywateli II Rzeczypospolitej w latach 1940–1941. Referentka podała dane o ich liczbie (ponad 400 osób) oraz o ich rozmieszczeniu na interesującym ją obszarze. Zauważyła, że wśród zesłańców był m.in. późniejszy minister, premier i prezydent Polski – Wojciech Jaruzelski, którego ojciec pozostał tam na zawsze. Zajęła się też kwestią pomocy materialnej dla zesłańców z lat wojny oraz sprawami opcji i repatriacji ludności polskiej i żydowskiej w latach 1945–1946.

Losów polskich na Syberii dotyczyło także wystąpienie Tatiany Anatoljewny Ulejskiej (Krasnojarsk). Mówiła ona na temat: *Polski ślad na mapie Krasnojaria (o K. Gromadzkim)*. Referentka reprezentowała władze „Domu Polskiego” m. Krasnojarska. Przedstawiła wyniki swoich wieloletnich badań nad postacią Konstantego Iosipowicza Gromadzkiego (1843–?), który ponad pół wieku spędził w guberni jenijskiej. Wykorzystując dotychczasowy dorobek historiografii oraz materiały archiwalne, referentka omówiła poszczególne etapy jego życia i kariery zawodowej: od dzieciństwa i młodości w guberni wołyńskiej, poprzez udział w Powstaniu Styczniowym, zsyłkę do guberni jenijskiej, pracę urzędniczą w tamtejszej policji i więziennictwie (!), zajmowanie się rolnictwem (z sukcesami

⁷ O pierwszym dniu konferencji informacja na stronie internetowej Muzeum w Szuszenskoje: www.shush.ru/component/content/article/1-latest-news/141-2013-09-20-02-51-59 (dostęp: 8 XI 2013).

⁸ *Книга памяти жертв политических репрессий: Республика Алтай*, т. I–III, Горно-Алтайск 1996; 1998, 2003.

produkcyjnymi, znaczonymi m.in. udziałem w wystawach) – aż po stanowisko kancelisty w powiecie kańskim. Uzupełnieniem tego życiorysu zawodowego były informacje o sprawach rodzinnych i o losach sześciorga dzieci (z dwóch małżeństw) K. Gromadzkiego. Referentka postawiła też kilka pytań badawczych, na które wciąż nie można dać odpowiedzi (np. nie wiadomo gdzie i kiedy zmarł jej bohater).

Profesor nadzw. dr hab. Albin Głowacki (Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego) przedstawił referat na temat: *Likwidacja Delegatury Ambasady RP w Krasnojarsku w 1942 roku*. Wystąpienie rozpoczął od omówienia międzynarodowej sytuacji Rzeczypospolitej w przededniu II wojny światowej i tuż po jej wybuchu. Na tym tle ukazał okoliczności i przebieg kolejnych fal deportacyjnych, w wyniku których m.in. do Kraju Krasnojarskiego i obwodu irkuckiego przywieziono na przymusowe osiedlenie ponad 25 tys. obywateli polskich. Na podstawie materiałów archiwalnych z Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie oraz źródeł z placówek polskich i moskiewskich przedstawił liczebność i szczegółowe rozmieszczenie zesłańców na terenie działania Delegatury Ambasady RP w Krasnojarsku. Następnie pokrótce scharakteryzował ich tragiczną sytuację materialno-bytową, powstanie i organizację Delegatury oraz formy jej działalności. Dokładnie omówił losy aresztowanych przez NKWD jej pracowników, przebieg śledztwa w ich sprawie oraz okoliczności likwidacji tej ważnej placówki opieki nad zesłańcami.

Doktor Sergiusz Leończyk (Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach) mówił na temat: *Kościół rzymskokatolicki w życiu polskich zesłańców i ich potomków w guberni jenijskiej (II połowa XIX – początek XX wieków)*. Na wielu przykładach wskazał na zasadniczą rolę Kościoła rzymskokatolickiego w zachowaniu polskiej tożsamości, języka i tradycji w trudnym okresie syberyjskiej zsyłki.

Jako ostatnia referentka wystąpiła doc. dr Renata Walerjewna Oplakańska (Chakaski Uniwersytet Państwowy im. N.F. Katanowa w Abakanie). Jej opracowanie nosiło tytuł: *Jeńcy-Polacy – uczestnicy ruchu białych na południu Syberii na początku lat 20. XX wieku*. Zajęła się polskimi uczestnikami białogwardyjskich oddziałów walczących po stronie admirała Aleksandra Kołczaka – samozwańczego „najwyższego naczelnika państwa rosyjskiego” (1918–1920). Dzięki skrupulatnym kwerendum źródłowym, zwłaszcza w zasobach archiwów Minusińska i Abakanu, ustaliła dane biograficzne

418 jeńców – Polaków z 5. Dywizji Piechoty, którzy żyli następnie w powiecie minusińskim.

Podsumowania dwudniowych obrad dokonał dr S. Leończyk. Podziękował on uczestnikom konferencji za interesujące wystąpienia, a gospodarzom za gościnę.

Dodać należy, że oprócz programu naukowego, uczestnicy tego spotkania mieli zapewniony także ciekawy program kulturalny. Już podczas przerwy w pierwszym dniu obrad Natalia Stankowska (Historyczno-Etnograficzne Muzeum-Rezerwat „Szuszenskoje”) oprowadziła zainteresowanych po prezentowanej na sali konferencyjnej wystawie prac Nikołaja Antonowicza Macedońskiego (1911–1981). Przedstawiła pokrótce sylwetkę tego artysty plastyka, urodzonego w Winnicy. W Moskwie w 1932 r. ukończył on Wszechrosyjską Akademię Sztuk (artysta dekorator), a następnie pracował w teatrach stołecznych i na prowincji. W latach II wojny światowej służył w Wojsku Polskim (4. Dywizja Piechoty – topograf wojskowy, oficer). Na wystawie eksponowano niektóre prace, powstałe w czasie jego pobytu w Polsce. Były to głównie pejzaże miejskie z polskimi akcentami: Warszawa (kolumna Zygmunta III), Kraków (Sukiennice), Dom w Poroninie, gdzie mieszkał Włodzimierz Lenin, Morskie Oko zimą, górale polscy, cerkiew drewniana.

Jako ciekawostkę warto też podać, że uczestniczący w konferencji Wojciech Korwin-Kossakowski wręczył okolicznościowe srebrne monety, wybite przez Narodowy Bank Polski z okazji 150. rocznicy Powstania Styczniowego. Otrzymały je zasłużone badaczki losów polskich na Syberii oraz potomkinie zesłańców popowstańcowych – z Szuszenskoje, Krasnojarska, Minusińska i Abakanu.

Na zakończenie pierwszego dnia obrad organizatorzy konferencji przygotowali wycieczkę po skansenie. Zwiedzających powitał krótkim występem miejscowy (muzealny) zespół folklorystyczny „Pletień”, który powstał w 1991 r. Jego szefem jest Wiktor Suchow, którego babcia była Polką (z domu Kowalewska). W poszczególnych domach skansenu można było na żywo podziwiać np. ręczną pracę bednarza (członek zespołu folklorystycznego, potomek polskich zesłańców), sztukę tkactwa, umiejętności zawodowe garnca-rza, drewniany budynek więzienia oraz współczesną saunę.

W drugim dniu konferencji w sali ekspozycyjnej Muzeum można było zwiedzić wystawę *Maski dawnej Syberii*, otwartą w lipcu 2013 r. Jest to wędrowna wystawa, którą przed Szuszenskoje pokazywano już w 32 miastach – rosyjskich i zagranicznych. Ekspozuje się na niej artystyczne fotografie masek, wykonane w siedmiu

muzeach Rosji, które je mają w swoich zbiorach. Chodzi o pogrzebowe maski znalezione przez archeologów podczas wykopalisk na terytorium współczesnej Chakasji. Badacze odnoszą je do kultury tasztykskiej (I–V wieki naszej ery). Pozwalają one wyobrazić sobie wygląd dalekich przodków. Oprócz fotografii zaprezentowano kilka oryginalnych masek ze zbiorów Muzeum Chakaskiego Uniwersytetu Państwowego im. Katanowa oraz Minusińskiego Regionalnego Muzeum Krajoznawczego im. Martjanowa.

Pobyt referentów w Szuszenskoje zakończyła autokarowa wycieczka do Sajano-Szuszenskiej Elektrowni Wodnej i do Muzeum Iwana Jarygina w miejscowości Sizaja.

ALBIN GŁOWACKI
UNIwersytet Łódzki*

**Historyk i cyberprzestrzeń.
Prezentacja opracowania źródłowego Profesora
Tadeusza Epszteina pt. *Własność ziemska na
Ukrainie w 1860 r. w „Statystyce” Andrzeja
Grabianki, Warszawa, 20 stycznia 2014 r.***

Jednym z kluczowych zagadnień współczesności jest percepcja kulturowego dziedzictwa w warunkach szybkich przemian cywilizacyjnych oraz nowych technologii. Z problemem takim w innym czasie historycznym i w różnych kontekstach, w sposób szczególny zmagali się ziemianie doby zaborów. Podążając tym tropem można powiedzieć, że tradycja i nowoczesność były motywem przewodnim, jaki towarzyszył prezentacji elektronicznej książki znanego historyka dziejów ziemiaństwa, Tadeusza Epszteina, zatytułowanej *Własność ziemska na Ukrainie w 1860 r. w „Statystyce” Andrzeja Grabianki*.

Publikacja ta, umieszczona w Repozytorium Cyfrowym Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN, została przedstawiona przez Autora podczas spotkania zorganizowanego 24 stycznia

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski i Świata po 1945 r.